

len. Wat dáár tegenin gaat is 'revolutie', ongeloof, en derhalve moet 'tegen 'de' Revolutie 'het' Evangelie' beleden worden. Als Groen in 1847 met zijn *Ongeloof en Revolutie* komt, is de verwantschap met Friedrich Julius Stahl (1802-1861) reeds vastgesteld.⁵ Het gevaar van deze visie is dat zij gemakkelijk leidt tot idealiseren van de staat, gepersonifieerd in de vorst, tot hiërarchisch denken en afkeer van democratie, kortom tot, eventueel zelfs zeer reactionair, conservatisme. Intussen springt ook de keerzijde in het oog: het bestaande is niet als zodanig heilig, doch kan onder kritiek gesteld worden.

Men verwondere zich dus niet over Groens afkeer van de Nederlandse conservatieven. Deze werd hem ingegeven door geground wantrouwen: zijn landgenoten waren niet echt behoudend ten aanzien van wat in zijn ogen nimmer kon worden prijsgegeven, terwijl zij bovendien onvoldoende besef hadden van de noden van het volk. Hiertegenover voelde hij zich wel thuis bij de Duitse conservatieven, die - naar hij meende - onverkort Gods wetten voor het staatsleven wilden laten gelden en er de consequenties uit trekken. Hier valt weer te denken aan Stahl, die bijvoorbeeld tijdens de Krimoorlog op neutraliteit, ja op een actieve vredespolitiek uit was.⁶ In dit milieu ontdekte Groen zijn vrienden. Vanuit deze achtergrond is het dan ook volkomen verklaarbaar waarom hij als door een angel gestoken reageerde op een voor Nederland hoogst bedenkelijk artikel, gepubliceerd in het nummer van 14 februari van de nog wel door Stahl en Gerlach gestichte *Neue Preussische Zeitung* - vaak vanwege een groot kruis in de titel aangeduid als *Kreuzzeitung* - . Hij had zich al scherp gekeerd tegen degenen die van het Pruisen van Bismarck in de zomer van 1866 een soort protestantse Jehu maakten die het huis van Achab - de r.k. Habsburgers met hun verleden - van de troon stootte⁷ en voelde zich nu gedrongen, in te gaan op het artikel uit zijn Duitse lijfblad. Dit deed hij in zijn tweede moedertaal, het Frans, in zijn al genoemde 'Pruisen en de Nederlanden' dat, gedateerd 30 maart 1867, de deur uitvloog en dit niet alleen omdat de auteur het met kwistige hand rondstuurde: er kwamen drie drukken van Hövekers persen. Intussen was Groen niet de enige Nederlander die het artikel had opgemerkt. Hij vertelt namelijk zelf dat '*La Gazette de Harlem* du 19 février en a

5. Voor Stahls invloed in ons land zij verwezen naar de Amsterdamse diss. van G. Fafé, *Friedrich Julius Stahl, invloeden van zijn leven en werken in Nederland, 1847-1880*, Rotterdam 1975; speciaal over ons onderwerp blz. 140-147.

6. In dit verband is, als zijlicht, het vredeswerk van Henri Dunant interessant, daar het onmiskenbaar door zijn Réveilafkomst gestempeld is.

7. *Parlementaire Studiën en Schetsen*, II (9-7-1866) 195, tegen *De Heraut*; vervolgens, 196, memoreert hij dat 'Oostenrijk ... bijkans alleen ... tegen napoleontisch geweld stand hield'.